

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.1.4>

ВОДОП'ЯН Т.В., ПОДВІРНА О.В., ЯКИМЧУК М.Ю.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДСТАВ ДЛЯ ЗАОЧНОГО РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ

CHARACTERISTICS OF THE GROUNDS FOR REMEDY CONSIDERATION OF CIVIL CASES

У цій статті розкриваються підстави для заочного розгляду справи у цивільному провадженні, їх порядок розгляду за законодавством України, досліджуються їх теоретичні засади. Розглядаються існуючі проблеми розгляду цивільних справ у порядку заочного провадження, пропонуються шляхи їх вирішення. Автор розкриває умови та особливості заочного розгляду цивільної справи.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю застосування судами тих заходів, які захищають порушене, невизнане чи оспорюване право позивача. Заочне провадження у цивільних справах широко застосовується у всьому світі у зв'язку з необхідністю дослідження інституту заочного розгляду справи. Поряд з цим, суди на практиці стикаються з великою кількістю проблем через недостатню розробленість даного інституту та неоднотайність тлумачення суддями норм щодо заочного порядку розгляду цивільних справ. Зміни до Цивільного процесуального кодексу України, внесені Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 року стали ще одним етапом вдосконалення цивільного процесуального законодавства та наближення до законодавства країн Європи. Це спричинило виникнення дискусій серед науковців та суддів. Полеміка ведеться навколо питання можливості ухвалення заочного рішення при розгляді справи у порядку спрощеного провадження.

Ключові слова: заочне рішення, заочний розгляд цивільної справи, підстави заочного розгляду справи, перегляд заочного рішення, справа, суд.

This article discloses the grounds for absentee consideration of a case in civil proceedings, their procedure for consideration under the legislation of Ukraine, and examines their theoretical foundations. The existing problems of consideration of civil cases in absentia proceedings are considered, ways of solving them are proposed. The author reveals the conditions and features of absentee consideration of a civil case.

The relevance of the study is determined by the need for the courts to apply those measures that protect the violated, unrecognized or contested right of the plaintiff. Absentee proceedings in civil cases are widely used all over the world due to the need to research the institution of absentee proceedings. Along with this, the courts in practice face a large number of problems due to the insufficient development of this institution and the inconsistency of the judges' interpretation of the norms regarding the absentee procedure for consideration of civil cases. Amendments to the Civil Procedural Code of Ukraine introduced by the Law of Ukraine "On Amendments to the Economic Procedural Code of Ukraine, of the Civil Procedure Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine and other legislative acts" dated October 3, 2017 became another stage in the improvement of civil procedure legislation and approximation to the

© ВОДОП'ЯН Т.В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права та галузевих дисциплін (Національний університет водного господарства та природокористування)

© ПОДВІРНА О.В. – старший викладач кафедри конституційного права та галузевих дисциплін (Національний університет водного господарства та природокористування)

© ЯКИМЧУК М.Ю. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальних юридичних дисциплін (Національний університет водного господарства та природокористування)

legislation of European countries. This caused a debate among scientists and judges. Controversy surrounds the issue of the possibility of making a decision in absentia when considering a case in the order of simplified proceedings.

Key words: *decision in absentia, consideration of a civil case in absentia, grounds for consideration of a case in absentia, review of decision in absentia, case, court.*

Вступ. Питання заочного розгляду справи та їх причини стали предметом дослідження таких вчених та науковців, як М. Шевелуха, Я. Р. Даніленко, І. В. Атаманчук, І. В. Жукевич, К. В. Погорелова, Г. В. Татаренко, Н. В. Тульчевська, А. О. Замченко, С. С. Бичкова, С. Я. Фурса, С. І. Фурса, В. В. Комаров та ін.

Метою цієї статті є з'ясування підстав заочного розгляду справи у цивільному процесі, їх порядку розгляду, а також проблеми заочного розгляду цивільної справи.

Виклад основного матеріалу. Науковці пропонують різні визначення поняття заочного провадження, заочного розгляду справи, заочного рішення і т. п. Як визнає М. Й. Штефан, заочним є рішення, ухвалене за наявними у справі доказами у разі неявки в судове засідання відповідача, який належним чином був повідомлений і від якого не надійшло інформації про причини неявки або зазначені ним причини визнані неповажними судом, якщо позивач не заперечує проти такого вирішення справи [1, с. 426]. І. М. Євхутич розглядає заочне провадження у якості форми судового розгляду цивільної справи за відсутності відповідача, який не з'явився до суду без поважних причин, з наданням йому права звернутися із заявою про перегляд рішення у справі судом, який його ухвалив. [2, с. 444]. Як зазначають К. В. Погорелова та Г. В. Татаренко, заочним розглядом справи є специфічна процедура розгляду цивільної справи та її вирішення у відсутності відповідача, якого було належним чином повідомлено про дату, час і місце судового розгляду, який не сповістив про причини своєї відсутності або зазначені причини визнані судом неповажними, та якщо позивач не заперечує проти такого вирішення справи [3, с. 164].

М. Шевелуха розглядає заочне провадження як надання додаткових процесуальних гарантій позивачеві, який так набуває захисту від несумлінного відповідача, що, зловживаючи своїми процесуальними правами, не з'являється до судового засідання та затягує розгляд справи. Крім досягнення процесуальної економії, заочне провадження має на меті дисциплінувати тих відповідачів, які фактично перешкоджають ухваленню рішення у справі [4, с. 80].

А от Я. Р. Даніленко та І. В. Атаманчук визначають заочний розгляд справи як порядок розгляду та вирішення судом цивільного спору по суті, що можливий зі згоди позивача, базується на дослідженні усних пояснень позивача та інших наявних у справі матеріалів і відбувається без участі відповідача, який належним чином повідомлений про розгляд справи [5, с. 96].

Такі правові позиції відображають лише основні характеристики заочного розгляду цивільної справи, та не дають повного уявлення про правову сутність заочного розгляду.

На нашу думку, заочний розгляд цивільної справи можна визначити як спрощену процедуру ухвалення судового рішення у цивільній справі за відсутності відповідача, який був повідомлений належним чином про дату, час та місце судового засідання, без поважних причин під час розгляду справи без подання відзиву у визначений судом строк, якщо позивач не заперечує проти вирішення справи, та яке має характеристики рішення, ухваленого у порядку загального позовного провадження.

Олена Лапчевська вважає, що заочний розгляд справи орієнтований на скорочення часу розгляду справи та вирішення спору, отримання рішення суду та його виконання. Виникає питання, як повідомити про це відповідача. Останнім часом склалася практика неотримання повідомлень. Тому найголовнішим аспектом є отримання зворотного повідомлення, що відповідач отримав його. Ще одним важливим питанням є питання процесу встановлення судом поважних причин неприбуття відповідача в разі його неявки у судове засідання, а також у випадку, коли така особа не надіслала жодного повідомлення до суду. Вирішенням це питання буде лише за умови оскарження заочного рішення суду відповідачем [15].

Вперше в незалежній Україні інститут заочного провадження у сучасному цивільному процесі з'явився після прийняття ЦПК України [6] у березні 2004 року. Цей інститут не є новим, насправді він поновлений у зв'язку зі зміною змісту цивільних процесуальних правовідносин [7, с. 164].

Існують чотири умови, за якими може бути ухвалено заочне рішення у цивільній справі. До таких умов, відповідно до ч. 1 ст. 280 ЦПК України належать:

- 1) відповідач належним чином повідомлений про дату, час і місце судового засідання;
- 2) відповідач не з'явився в судове засідання без поважних причин або без повідомлення причин;

- 3) відповідач не подав відзив;
- 4) позивач не заперечує проти такого вирішення справи [6].

Ці чотири умови мають бути дотримані одночасно, щоб суд зміг призначити заочний розгляд цивільної справи. Вони є вичерпними.

За юридичними наслідками неявки відповідача І. В. Жукевич передбачає дві групи передумов неявки відповідача: 1) позитивні підстави, тобто такі обставини, за наявності яких відповідача потрібно вважати таким, що з'явився в судове засідання і, як наслідок, розгляд цивільної справи здійснювати в звичайному порядку або ж відкласти розгляд справи; 2) негативні підстави, тобто такі обставини, за відсутності яких відповідача потрібно вважати таким, що не з'явився в судове засідання і, як наслідок, проведення заочного розгляду цивільної справи є можливим [8, с. 161–162].

За характером підстав неявки відповідача вони класифікуються на фактичні і юридичні.

Фактичні підстави неявки відповідача – це відсутність відповідача у залі судового засідання, його представника, а також відсутність усіх відповідачів у справі, що дозволяє провести заочний розгляд справи.

Юридичні підстави неявки відповідача – це відсутність відповідача у залі судового засідання при розгляді справи по суті, але внаслідок того, що відповідачем здійснені певні процесуальні дії (наприклад, подача заяви про розгляд справи у відсутності відповідача) немає підстав для заочного розгляду цивільної справи. Разом з тим, І. В. Жукевич також навела умови, за яким можливий загальний порядок розгляду цивільної справи:

1) неявка відповідача у судове засідання після оголошеної перерви, зупинення провадження у справі та поновлення її слухання не дає підстав для ухвалення заочного рішення, оскільки відповідач брав участь у попередніх засіданнях, йому роз'яснювали його права та обов'язки, він висловлював свою думку і ставлення до позовних вимог [9, с. 26];

2) коли відповідач до початку судового засідання подав до суду письмову заяву про розгляд справи за його відсутності з поважних причин. При надходженні такої заяви відповідач вважається присутнім у залі судового засідання, а суд у таких випадках не з'ясовує причину неявки відповідача до суду;

3) при надходженні від відповідача заяви про відкладення провадження у справі за значеними ним причинами та запереченні проти ухвалення заочного рішення. Навіть тоді, коли причина неявки відповідача у судове засідання буде визнана судом неповажною, судове рішення ухвалюється за загальними правилами ЦПК України;

4) за неявки обох сторін, що не подавали заяву про розгляд справи за їх відсутності;

5) коли і позивач, і відповідач подали заяви про розгляд справи за їх відсутністю. Заочний розгляд справи допускається лише тоді, коли у письмовій заяві позивача, окрім прохання про розгляд справи за його відсутності, міститься і зазначення на те, що він не заперечує проти заочного розгляду справи;

6) у разі явки представника відповідача з належно оформленими повноваженнями, які дають йому право брати участь у справі без участі в ній відповідача;

7) коли відповідач з'явився у судовий розгляд, але за порушення порядку або невиконання розпоряджень головуючого був видалений із зали судового засідання в порядку застосування до нього заходів процесуального примусу згідно зі ст. 144 ЦПК України [6]. У таких випадках заочний розгляд справи не допускається, оскільки інтерес до справи відповідач не втратив, а навпаки, за досить активну поведінку, пов'язану саме з реагуванням на процесуальні дії суду та інших осіб, які беруть участь у справі, був позбавлений присутності у судовому засіданні [8, с. 162–163; 10, с. 663–664].

Заочне рішення може бути оскаржено в особливому порядку, цей порядок відрізняється від подання апеляційної скарги на судове рішення. Заочне рішення може бути переглянуто судом, що його ухвалив, на підставі письмової заяви відповідача. Якщо заяву про перегляд заочного рішення залишено без задоволення, її може бути оскаржено у апеляційному суді шляхом подання відповідної скарги. У такому випадку строк починає відраховуватися з дати постановлення відповідної ухвали. Суд також може скасувати заочне рішення та призначити справу до розгляду за правилами загального або спрощеного позовного провадження.

Як зазначають І. В. Солончук та І. В. Полякова, хоча глава 11 розділу III ЦПК і має назву «Заочний розгляд справи», однак реально в ній викладені правила, що стосуються заочного провадження. Запропонована назва насправді є невдало сформульованою та, як наслідок, не відбиває повного змісту норм, викладених у цій главі. Річ у тім, що заочний розгляд справ є лише одним із

компонентів заочного провадження, внаслідок чого законодавець не враховує інші його особливості. Варто також розрізнити поняття «заочне провадження» та «заочне рішення», які, по суті, не збігаються, оскільки не всі заочні провадження можуть закінчитися ухваленням рішення заочно, але і при цьому ж всі заочні рішення завжди ухвалюються під час розгляду справи в порядку заочного провадження [11, с. 58].

На мою думку, назву глави 11 розділу III ЦПК необхідно викласти у такій редакції: «Заочне провадження».

Володимир Бобрик висловив свої сумніви щодо доцільності заочного розгляду справи. Винесення заочного рішення, на думку пана Бобрика, тягне за собою ускладнену процедуру, не вносить ніяких позитивних аспектів та ніяк не прискорює процес, а навпаки, лише затягує процедуру винесення судом фінального вирішення спору. Як зазначив науковець, суть та зміст такої форми перегляду справи має зв'язок з наслідком неприбуття відповідача до судового засідання. І чи є якась вимога створювати процедури, які відрізняються від законного порядку? Адже попри неявку відповідача до судового засідання суд може розглянути справу як в заочному, так і у звичайному порядку. Він зазначив, що на сьогодні даний інститут вже застарів. На жаль, він є недоцільним для сторін у справі, лише створюються додаткові підстави для зловживання з боку відповідача з метою затягування остаточного вирішення у справі судом. І як результат виникає проблема ускладнення усього процесу загалом. Цей інститут потребує дуже значного перероблення та додавання таких норм, які створюють додаткові гарантії для сторін у провадженні [6].

І. В. Солончук та І. В. Полякова зазначають, що на практиці часто виникає така ситуація: якщо заочне рішення, на думку відповідача, є незаконним, недоречним з огляду на обставини справи чи необґрунтованим, але при цьому поважних причин щодо неявки відповідача немає, то має пройти певна процедура. Тобто має пройти перегляд заочного рішення в тому суді, яким було ухвалено таке рішення, перш ніж відповідач матиме здійснити свою можливість у реалізації права на оскарження в апеляційному порядку. На нашу думку, такий підхід не є цілком доречним, оскільки він не відповідає вимогам щодо економії часу та ефективності роботи суддів. Наприклад, відповідач не може довести, що причини неявки до суду були поважними, але він зобов'язаний витратити свій час, час суду та інших учасників процесу, аби суд розглянув заяву про перегляд заочного рішення [11, с. 58].

Н. В. Тульчевська та М. І. Трипольська виділяють такі системні проблеми відповідно до практики перегляду та виконання заочних рішень та на підставі аналізу положень ЦПК України:

- не врегульованими є правомочності суду щодо випадків незгоди позивача на заочний розгляд цивільної справи;
- існують непоодинокі випадки, коли суд ухвалює заочне рішення, незважаючи на явку в судові засідання представника відповідача з належно оформленими повноваженнями. Неявка представника відповідача може стати додатковою підставою для скасування заочного рішення;
- на практиці інколи ухвалюють заочні рішення у справах, де відповідач не був повідомлений належним чином про судові засідання, що призводить до суттєвого порушення інтересів відповідача;
- відсутність єдиної практики набрання заочним рішенням законної сили через прогалини у ЦПК;
- порушення інтересів позивача через те, що досі не визначено, як діяти суду, якщо копію заочного рішення неможливо вручити відповідачу через ті чи інші причини (такі як ухилення відповідача від його отримання, розгляд справи за останнім відомим місцем проживання відповідача, зміна місця проживання відповідача та недобросовісне виконання ним обов'язку повідомити суд про відповідні зміни тощо);
- хибне визнання заочного рішення таким, що набрало законної сили після спливу десяти днів з моменту його проголошення, та його примусове виконання;
- наявність хибної практики зупинення стягнення за виконавчим документом, що за своєю сутністю є заходом забезпечення позову, аналогією закону, згідно з якими до заяви про перегляд заочного рішення застосовують загальні норми ЦПК;
- відсутність законодавчо визначених підстав визнання виконавчого листа таким, що не підлягає виконанню [12, с. 41; 13, с. 55]. Це було вирішено у редакції ЦПК України від 3 жовтня 2017 року, де у ч. 2 ст. 432 зазначено, що суд визнає виконавчий документ таким, що не підлягає виконанню повністю або частково, якщо його було видано помилково або якщо обов'язок боржника відсутній повністю чи частково у зв'язку з його припиненням, добровільним виконанням боржником чи іншою особою або з інших причин [6].

Таким чином, ми вважаємо, що ЦПК України необхідно доповнити статтею 283-1 «Невизнання відповідача таким, що не з'явився в судове засідання» такого змісту:

«1. Відповідач, що не з'явився в судове засідання, якщо він був видалений із зали судового засідання в порядку застосування заходів процесуального примусу, передбачених главою 9 розділу І цього Кодексу не може вважатися таким, що не з'явився в судове засідання».

Це положення узгоджується з пунктом 30 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 12 червня 2009 року «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» [14].

Висновки. Підводячи підсумки цього наукового дослідження, можна зазначити наступне:

У цій статті проаналізовано підстави заочного розгляду цивільної справи за цивільним процесуальним законодавством України, яке сприяє спрощенню процедури. Ця форма не впливає на зміст рішення та має характеристики, уніфіковані з ухваленим у загальному порядку судовим рішенням. Заочний розгляд справи закріплено у главі 11 розділу III ЦПК України (ст. ст. 280-289). Загалом заочне провадження дотримується принципу змагальності, оскільки відповідач, який не з'явився на судовий розгляд у загальному порядку без поважних причин, зберігає право на перегляд заочного рішення та їх оскарження.

Цивільне процесуальне законодавство України у сфері заочного розгляду цивільних справ поступово наближається до європейського, але воно досі далеке від досконалості, а норми, які регламентують заочне провадження, часто суперечать процесуальним інститутам. Під розділом «Заочний розгляд справи» насправді криються правила, що стосуються заочного провадження. Тому назву глави 11 розділу III ЦПК необхідно викласти у такій редакції: «Заочне провадження».

Також доцільним було б доповнити ЦПК статтею 283-1, яка визначає підставу невизнання відповідача таким, що з'явився на судове засідання.

Список використаних джерел:

1. Штефан М.І. Цивільне процесуальне право України. Академічний курс: підруч. для студ. юр. спец. вищ. навч. закл. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. 624 с.
2. Цивільний процес України: підручник / кол. авторів; за ред. В.О. Кучера. Львів: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2016. 768 с.
3. Погорелова К.В., Татаренко Г.В. Заочний розгляд справ у цивільному процесі України. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2018. № 2. С. 163–168.
4. Шевелуха М. Заочний розгляд справи в цивільному провадженні. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 5. С. 79–81.
5. Даніленко Я.Р., Атаманчук І.В. Ознаки інституту заочного розгляду справи в цивільному процесі України. Вісник студ. наук. товариства Донецького нац. ун-ту ім. В. Стуса. 2021. Вип. 13. Т. 2. С. 94–97.
6. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 04.04.2023).
7. Устінова-Бойченко Г.М. Процесуальні наслідки прийняття позивачем рішення про заочний розгляд справи. Європейські перспективи. 2012. № 2. С. 163–166.
8. Жукевич І.В. Проблеми заочного розгляду цивільної справи у разі неявки відповідача у судове засідання. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2013. Вип. 31. С. 159–166.
9. Лихута Л.М. Практика ухвалення та перегляду судами заочних рішень у цивільних справах. Вісник Верховного Суду України. 2007. № 10. С. 25–33.
10. Цивільний процес України: академічний курс: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. С.Я. Фурси. К.: Вид. Фурса С.Я.; КНТ, 2009. 848 с.
11. Солончук І.В., Полякова І.В. Інститут заочного розгляду цивільної справи: значення та недоліки. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2021. № 1. С. 56–59.
12. Тульчевська Н.В. Загальнотеоретичні аспекти набрання законної сили заочного рішення в межах цивільного процесуального законодавства України. Держава та регіони. Серія «Право». 2016. № 2. С. 39–42.
13. Трипольська М.І. Проблемні аспекти заочного провадження в цивільному судочинстві. Вісник НААУ. 2015. № 7-8. С. 52–55.
14. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 12 червня 2009 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-09> (дата звернення: 14.04.2023).

15. «Заочний розгляд справ: обговорення експертів» / Національна Асоціація Адвокатів України. Рада адвокатів Київської області. URL: <https://radako.com.ua/news/zaochniy-rozglyad-sprav-obgovorenniya-ekspertiv> (дата звернення: 14.04.2023).

УДК 347:342.56:[342.25 + 342.5]
DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.1.5>

ГРАБОВСЬКА О.О.

**ФАКТОРИ, ЩО ЗУМОВЛЮЮТЬ СПОСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ
ТА ОBOB'ЯЗКІВ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ**

**FACTORS DETERMINING THE METHODS OF REALIZATION STATE
AUTHORITIES AND LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES' RIGHTS
AND OBLIGATIONS IN CIVIL PROCEEDINGS**

Питання про форми участі органів державної влади, органів місцевого самоврядування в цивільному судочинстві розкривається в усіх навчальних підручниках, посібниках, науково-практичних коментарях Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), наукових статтях, дисертаційних дослідженнях тощо. Така увага зумовлена не лише теоретичним, а й важливим прикладним значенням способів реалізації прав та обов'язків органів державної влади, органів місцевого самоврядування, з огляду на парадигму участі органів в цивільному судочинстві, в основі якої – відстоювання інтересів особи, держави та суспільства у напрямі, межах та способами, передбачені законом.

Аналіз висновків чи поглядів про форми участі органів державної влади, органів місцевого самоврядування в цивільному судочинстві фактично свідчить про відсутність дискусій в цьому аспекті. Як правило, в усіх випадках зазначається про дві форми участі органів державної влади, органів місцевого самоврядування в цивільному судочинстві – звернення до суду з позовом чи заявою, або ж вступ у відкрите провадження для надання висновку. При чому, така установка є характерною для великого періоду часу, й за радянських часів української історії, й за часів незалежності, хоча національне цивільне процесуальне законодавство України, починаючи з кінця минулого століття, постійно трансформується відповідно до потреб сьогодення і, відповідно, змінилися положення, які регулюють становище органів державної влади, органів місцевого самоврядування в цивільному судочинстві.

Виділяючи зазначені форми, вчені та практики, як правило, не обґрунтовують свої висновки відповідними умовиводами, що ґрунтуються на комплексному аналізі законодавства та судової практики, наводяться лише положення статей 56 та 57 ЦПК України, які хоча і є основоположними у правовому регулюванні становища органів державної влади, органів місцевого самоврядування в цивільному судочинстві, проте не носять абсолютного характеру, оскільки будь-який орган має свої повноваження певного напрямку та керується у своїй діяльності окремими законами та підзаконними актами, які можуть коригувати загальноприйняті установки щодо способів діяльності органів у суді. Таким чином видається, що необхідність

© ГРАБОВСЬКА О.О. – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного процесу (Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка) <https://orcid.org/0000-0003-4590-2000>